

תכנית לימודים

פסיכולוגיה התפתחותית

מתווה הלימה על פי עקרונות "למידה משמעותית"

מהדורה מעודכנת ללומדים החל מכתה י' תשפ"ה

תכנית הלימודים משלבת למידה מעמיקה בשילוב מיומנויות חשיבה מסדר גבוה

נעמי פרצ'יק
ענת פורת

מבנה הוראה- למידה- הערכה

תכנית הלימודים		הערות
5 יח"ל = +70% 30%	נושאי בסיס ידע חובה	70%
פרקי בחירה, העמקה והרחבה	30%	הערכה חיצונית
		הערכה בית ספרית
		כל נושאי הלימוד בתכנית הלימודים מתוך חלקים א', ב' (פרט לאלו שסומנו כהעשרה)
		כל נושאי הלימוד בתכנית הלימודים מתוך חלק ג' (פרט לאלו שסומנו כהעשרה) ובנוסף, יש ללמד גישה עדכנית בנושא 'למידה והתפתחות' באישור הפיקוח

תוכן העניינים

מבוא

חלק א': התפתחות הפרט בסביבתו החברתית

- פרק 1. פסיכולוגיה, התפתחות ומה שביניהם
  - פרק 2. הפרט
  - פרק 3. הסביבה החברתית
  - פרק 4. יחסי גומלין בתוך הקבוצה
  - פרק 5. התיאוריה הפסיכו-חברתית של אריקסון
  - פרק 6. גיל ההתבגרות
- רשימה ביבליוגרפית

חלק ב': מהלך ההתפתחות וטבעה

- פרק 1. טבעה של התפתחות
  - פרק 2. תיאוריות בהתפתחות
  - פרק 3. התפתחות על פי תקופות גיל
- רשימה ביבליוגרפית

חלק ג': למידה והתפתחות

- פרק 1. הלמידה מהי?
  - פרק 2. היבטים הכרטיים הקשורים בלמידה פרק
  3. אינטליגנציה
  - פרק 4. גורמים הנעתיים הקשורים בלמידה פרק
  5. אמצעים המעודדים או בולמים למידה פרק 6.
- למידה באוכלוסיות מיוחדות
- פרק 7. השפעת מצבי לחץ ומשבר על הלמידה.
- רשימה ביבליוגרפית

מבוא

הפסיכולוגיה ההתפתחותית מתייחסת לשינויים המתרחשים באדם לאורך זמן, תוך התמקדות בשלושה גורמים: הפרט, הסביבה ויחסי הגומלין ביניהם. כיוון שכל אחד מגורמים אלו משתנה במהלך ההתפתחות, ומשנה בהתאם לכך את איכות וכמות יחסי הגומלין בין הגורמים השונים, הופך תהליך ההתפתחות לתהליך מורכב. ייחודה של תוכנית לימודים זו בכך שהיא שמה דגש לא רק על תוצאותיו של התהליך (כמו תפישת התנהגויות אופיניות לכל גיל) אלא בניסיון להבין את ההשפעות השונות ואת המורכבות שהובילה להתנהגויות אלו. חשיבות רבה ניתנה להבנת מהותם של יחסי הגומלין שבין הפרט לסביבתו, והשפעתם על השינוי בהתנהגות האדם לאורך חייו, זאת, לצורך שימוש בידע זה ככלי משמעותי בתהליך החינוכי.

התכנית מתחלקת לשלושה חלקים:

1. החלק הראשון עוסק בפרט, בסביבתו החברתית ויחסי הגומלין שביניהם. בחלק זה יש התייחסות לכל אחד מהמרכיבים הללו בנפרד, ובסיומו מובאים שלושת המרכיבים הללו באופן אינטגרטיבי בתיאוריה פסיכולוגית כוללת - התיאוריה של אריקסון. התכנים בחלק זה פותחים את תוכנית הלימודים בהתבסס על שתי הנחות. ההנחה הראשונה: התהליכים המתרחשים בתוך הקבוצה; יחסי הגומלין בין הפרט לקבוצה ובין הקבוצה לפרט, הם הבסיסיים ביותר להבנת התהליך ההתפתחותי. ההנחה השנייה: תכנים של יחידה זו משמעותיים ללומדים בגיל ההתבגרות מאחר והם קרובים לעולמם, לאור חשיבותה הרבה של הקבוצה בגיל זה, ולתפיסת מקומם האישי בה.

2. החלק השני עוסק בהיבט ההתפתחותי, תוך התייחסות לכשריו של הפרט ולתפקידן של קבוצות שונות המשמעותיות להתפתחותו. (זאת, תוך שימוש בידע שנרכש ביחידה הקודמת). חלק זה, מורכב משלושה פרקים ראשיים: האחד מתייחס לטבעה של ההתפתחות, השני מביא גישות שונות להסברת התהליכים ההתפתחותיים והשלישי מתאר, על פי רצף גילי, את תחומי ההתפתחות השונים. חשיבותו של הידע ההתפתחותי הוא בכך, שהוא מהווה כלי להכרת המאפיינים המשותפים לגילאים השונים מחד, ומאפשר להכיר את הפרט ולהיענות לצרכיו הייחודיים, מאידך. הידע התאורטי על תהליך ההתפתחות מכוון את עבודתו של המחנך, לכן, בסוף כל פרק משולבים "יישומים לתהליך החינוך" בהם יש התייחסות לביטויים המעשיים הרלוונטיים ביותר של עבודת המחנך.

3. החלק השלישי עוסק בתהליך הלמידה, כחלק משמעותי בתהליך ההתפתחותי. בחלק זה מוצגים נושאים הקשורים לתהליך הלמידה בהיבט התיאורטי ובהיבט המעשי. הושם דגש על הפרט בתוך התהליך ועל גורמים שונים בתוך קבוצת הלימוד (כמו: המורה, התלמידים, התכנים הנלמדים וכו'). בחלק זה נעשה שימוש במושגים ובתהליכים שנלמדו ביחידות קודמות, תוך שילובם בידע חדש המתאר את תהליך הלמידה על גורמיו השונים. כאן גם ניכרת המורכבות של יחסי הגומלין בין הגורמים השונים המשפיעים על תהליך הלמידה, המתייחסים לתהליך ההתפתחות, ובו זמנית משפיעים זה על זה. חלק זה הוא המורכב והאינטגרטיבי מבין שלושת החלקים.

מתוך המורכבות ומתוך הכרת יחסי הגומלין בין הגורמים השונים שהועלו בתכנית הלימודים מתגלה השונות שבין בני האדם. הבנת השונות וקבלתה תוביל לדעתנו לרגישות רבה יותר לפרט, שהיא מהותית לעבודה החינוכית אך לא פחות חשובה למתבגר כלומד.

חלק א': התפתחות הפרט בסביבתו החברתית

מטרות כלליות:

- הבנת חשיבותם ומורכבותם של יחסי הגומלין בין הפרט לסביבתו כחלק מתהליך ההתפתחות.
- טיפוח הרגישות של התלמיד לגורמים המשפיעים על יחסי הגומלין בתוך תהליך ההתפתחות.

פרק ראשון: פסיכולוגיה, התפתחות ומה שביניהם:

מטרות:

- הכרת מושגים בסיסיים בפסיכולוגיה התפתחותית. הכרת
- גורמים המשפיעים על ההתפתחות.

1. ייחודה של הפסיכולוגיה ההתפתחותית.

- 1.1 מהי פסיכולוגיה?
- 1.2 מהי פסיכולוגיה התפתחותית?
- 1.3 מטרות הפסיכולוגיה ההתפתחותית.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 10-14.

* לב-שלם, א' (2012), יחיד ויחד, יחסי גומלין בין הפרט לבין הקבוצה. הוצאת מפ"ט עמל, ת"א.

- 1.4 מושג ההתפתחות - שינוי איכותי, שינוי כמותי, ארגון ההתנהגות מחדש.
- 1.5 התפתחות נורמטיבית לעומת התפתחות אישית.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 22-25.

* פרצ'ק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות, הוצאת מפ"ט עמל, ת"א.

2. המשפיעים על התהליך ההתפתחותי: הפרט, הסביבה ויחסי הגומלין ביניהם.

- 2.1 הפרט - הסגנון הייחודי של האדם בחשיבה, בהתנהגות וברגשות.
- 2.2 מרכיבי הסביבה:

- א. סביבה פיזית.
- ב. סביבה אנושית.

- 2.3 יחסי הגומלין בין הפרט והסביבה - יכולתו של האדם להיפגש עם יותר מסביבה אחת בו זמנית.

* דרום, ד' (1989), עמ' 15-16.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 11, 13, מפגש I, חלק ג'.

3. סוגיות מרכזיות בנושא ההתפתחות.

- 3.1 גורמים ביולוגיים וסביבתיים בהתפתחות:
  - 3.1.1 בשילה, גדילה ולמידה.
  - 3.1.2 הניסוי של גזל וטומפסון - "התאומות המטפסות במדרגות".

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 14-19
* פרצ'יק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות, הוצאת מפ"ט עמל, ת"א

פרק שני: הפרט

מטרות:

- הכרת מגוון הכוחות המשפיעים על הפרט והשלכותיהם על התנהגותו.
- הכרת מושגים בסיסיים הקשורים בתורשה וסביבה.
- הכרת יחסי הגומלין של התורשה והסביבה בעיצוב הפרט.
- טיפוח רגישות להבדלים ייחודיים בין ילדים הנובעים מהשפעות לא סביבתיות (לדוגמא: מזג).

1. מבוא - הכוחות הפועלים על הפרט ומעצבים אותו: גנטי, התנסותי-אישי, חברתי.

- 1.1 גנטי - דחפים, יכולות.
- 1.2 התנסותי - אישי - התנסות אישית, חיובית ושלילית. חברתי -
- 1.3 השפעה של הסביבה החברתית.

* שקדי, מ' (1998), עמ' 13-22.

2. חלקה של התורשה וחלקה של הסביבה בעיצוב הפרט.

- 2.1 הבהרת המושגים - פרט, תורשה, סביבה
- 2.2 יחסי הגומלין שבין תורשה וסביבה.
- 2.3 השפעת הסביבה והשפעת התורשה - מחקרי תאומים.
- 2.4 השפעת הסביבה והשפעת התורשה - "ילדי פרא", המקרה של ג'ני.

* סרוף, א' ושות' (1998), עמ' 65-73, 28-31.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 14-19 (מפגש //).

* סולברג, ש' (1995), עמ' 48-50.

3. הבדלים מולדים בין ילדים - תכונות 'מזג' כדוגמא.

- 3.1 מזג והגדרתו.
- 3.2 תכונות 'מזג' על-פי סטודנט, THOMAS CHESS & BIRON.
- 3.3 תכונות 'מזג' כמשפיעות על יחסי הגומלין עם הסביבה.

* גרוסמן, ג' (1996), עמ' 78-88.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 125-127.

* טל, ק' (1997), עמ' 238-248.

4. מניעים פנימיים של הפרט - תאורית מדרג הצרכים של מאסלו.

- 4.1 צרכי האדם - תיאור והסבר.
- 4.2 תרומת מדרג הצרכים להבנת התנהגות האדם.
- 4.3 הביקורת על התיאוריה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 147-151 (מפגש I, חלק ב').

5.

משמעות מדרג הצרכים בחינוך ובהוראה.

- 5.1 השפעת צורכי האדם על יחסי הגומלין שלו עם הסביבה החברתית.
- 5.2 קיום הנעה פנימית ללומד.
- 5.3 התחשבות בצרכים הייחודיים של הלומדים במסגרת חינוכית.
- 5.4 הגברת ההנעה ללמידה באמצעות סיפוק צורכי הלומדים.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 177-178.

פרק שלישי: הסביבה החברתית

מטרות:

- הכרת הקבוצה ואפיוניה כסביבה חברתית.
- הכרת מושגים בסיסיים הקשורים בתהליכים קבוצתיים.
- הבנת התהליך שבאמצעותו משפיעה הקבוצה על הפרט.
- הבנת חשיבותה של הקבוצה בבניית מושג העצמי ותפקידי המין.

1.

מהי קבוצה?

- 1.1 הגדרות שונות.
- 1.2 סוגי קבוצות:
  - 1.2.1 קבוצה ראשונית. קבוצה
  - 1.2.2 משנית.
  - 1.2.3 קבוצת השתייכות מול קבוצת התייחסות.

* שמאק, ר', שמאק, פ' (1978), עמ' 14.
* זיו, א' (1981), יח' 7, עמ' 4-5, 14.

- 1.4 נורמות הקבוצה:
  - 1.4.1 הגדרת המושג.
  - 1.4.2 נורמות פורמליות ובלתי פורמליות.
  - 1.4.3 הציות לנורמות - קונפורמיות.
  - 1.4.4 סנקציות.

* שמאק, ר', שמאק, פ' (1978), עמ' 39-40.
* זיו, א' (1981), יח' 7, עמ' 11-12.
* בר-אל, צ' (1996), עמ' 239-240, 242-245.

1.5

ציפיות:

- 1.5.1 הגדרת המושג.
- 1.5.2 תהליך יצירת ציפיות.
- 1.5.3 השפעת הציפיות על ההתנהגות.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 227-230.

- 1.7 מנהיגות:
 1.7.1 תפקיד המנהיג.
 1.7.2 מקורות הכוח של המנהיג.

* (בר-אל, צ') 1996, עמ' 285-287.
 * (זיו, א') 1981, יח' 7, עמ' 27.

2. השפעתה של הקבוצה על הפרט.

2.1 תהליך החיברות:

2.1.1 החיברות כתהליך הנמשך לאורך חיי האדם:

א. המודל האקולוגי של ברונפנברגר.

ב. מרכזיותן של קבוצות שונות בתקופות התפתחות שונות.

ג. אמצעים להשפעה על האדם: תרבות גלוייה, התנסויות יומיומיות, חיזוק ועונש,

הסתכלות ותצפית, הזדהות.

2.1.2 חשיבותו של תהליך החיברות.

* (סולברג, ש') 1995, עמ' 175-178.

* (סרוף, א' ושות') 1998, עמ' 95.

2.1.3 סוכני חיברות:

א. משפחה -

תפקידי המשפחה - כסוכני חיברות -

מרכזיות המשפחה בשלבי ההתפתחות השונים -

דפוסיים של התנהגות הורית והשפעתם על הילד.

* (סרוף, א' ושות') 1998, עמ' 73-75.

* (סולברג, ש') 1995, עמ' 179-181.

ב. קבוצות השווים - תפקידה של קבוצת השווים.

השפעתה בשלבי התפתחות שונים של האדם.

ג. מסגרת חינוכית - מלכה מרמזת ערכים -

אווירת המסגרת החינוכית כמשפיעה על יחסים חברתיים למידה והישגים

לימודיים.

* (סרוף, א' ושות') 1998, עמ' 81-84.

2.1.4 דוגמאות לסוכני חיברות נוספים - קהילה, אמצעי תקשורת, תרבות, תנועות נוער, מפלגות

וכדו'.

א. התפקיד הראשוני של סוכן החברות:

ב. השפעת סוכן החיברות בגילאים השונים.

* (סרוף, א' ושות') 1998, עמ' 94-98.

2.1.5 תהליכים התורמים לתהליך החיברות - חיזוק ועונש, הסתכלות ותצפית, הזדהות:

- העשרה
- א. מהות התהליך אחרטמקה.
- ב. מרכזיות התהליך בשלב היותנפמחות השונים.

* מאסן, פ', קונג'ר, ג', קאגן, ג' (1979), עמ' 321-326.

2.2 מושג העצמי:

2.2.1 דימוי עצמי:

- א. הגדרת המושג.
- ב. מרכיבי הדימוי העצמי.
- ג. השפעת הדימוי העצמי על התנהגות האדם.
- ד. דימוי ריאלי, דימוי אידאלי והפער ביניהם.
- ה. גורמים המשפיעים על עיצוב הדימוי העצמי והקופות חיים שונות.

2.2.2 הערכה עצמית:

- א. הגדרת מושג.
- ב. הגורמים המשפיעים על ההערכה העצמית.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 136-143.

* סרוף, א' ושות' (1998), עמ' 354-355, 440-442.

2.2.4 חלקה ש' מערפת החינוך בהתפתחות דימוי עצמי והערכה עצמית חיובית:

- א. הישגים לימודיים כמשפיעים על דימוי העצמי.
- ב. השפעת המפגש עם בני הגיל.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 240-243.

2.2.5 זיהות המינית:

- א. הגדרת המושג.
- ב. תפקידי המין.
- ג. הבנת קביעות המין - היבט התפתחותי.
- ד. תיאורים על רכישת זהות מינית ותפקידי המין - פסיכואנליטיות, קוגנטיביות, למידה חברתית.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 144-148.

פרק רביעי: יחסי גומלין בתוך קבוצה

מטרות: טיפוח הרגישות למורכבות יחסי הגומלין בין הפרטים בקבוצה.

הבנת התקשורת כאמצעי ליצירת פעילות גומלין בקבוצה.

הבנת התקשורת ככלי המאפשר השתלבות יעילה של הפרט בקבוצה.

הכרת מרכיבי 'אקלים' הקבוצה' והשפעתם על תהליך הלמידה.

1. תקשורת כמוקד פעילות הגומלין בקבוצה (ע"פ הספר "יחיד ויחד" /אלן לב שלם)

1.1 מהי תקשורת -

1.1.1 אמצעי ליצירת קשר

1.2 תקשורת כתהליך הדדי: מבנה

1.2.1 היית תקשורת מורכבות
1.2.2 התהליך התקשורתי.

1.3 דפוסי תקשורת בקבוצה:

1.3.1 תקשורת מילולית - חד-סיטרית, דו סיטרית.

1.3.2 תקשורת בלתי מילולית.

1.4 תקשורת יחידה וקויה:

1.4.1 גורמים המשפיעים על קלות המסב ופירוש.

1.4.2 תקלות בתקשורת וגורמים לכך.

1.4.3 מיומנויות תקשורת - הקשבה, ציטוט מחדש, ביטוי רגשות, משוב.

* (לב-שלם, א') 2012, (יחיד ויחד, יחסי גומלין בין הפרט לבין הקבוצה. הוצאת מפ"ט עמל, ת"א.
* (בר-אל, צ') 1996, (עמ' 257-268, 269-283.

* (דרום, ד') 1989, (עמ' 209-210, עמ' 212-227.
* (שמאק, ר', שמאק, פ') 1978, (עמ' 41-40, עמ' 160-177.

פרק חמישי: התיאוריה הפסיכו-חברתית של אריקסון -

כמייצגת את מקומה של הקבוצה החברתית ויחסי הגומלין בינה ובין הפרט.

מטרות:

הכרת התיאוריה ההתפתחותית של אריקסון.
יישום המושגים: עצמי, סביבה ויחסי גומלין בתיאוריה של אריקסון.
העמקת ההבנה של חשיבותם של יחסי הגומלין לעיצוב הפרט.
חשיבותו של המבוגר ותפקידיו בפתרון הקונפליקט אצל הילד בשלבי ההתפתחות השונים.

1. ייחודה של התיאוריה.

1.1 יחסי גומלין בין הילד והמבוגר - הפרט והקבוצה.

1.2 הרחבת המעגל הפסיכו-חברתי בהתפתחות.

1.3 צרכי הפרט המשתנים על-פי גיל והענות בקבוצה לצרכיו.

1.4 משמעותו וחשיבותו של הקונפליקט להתפתחות האישית.

2 הנחות יסוד.

3 שלבי התפתחות - חמישה שלבים ראשוניים.

4 יישומים בחינוך ובהוראה.

* (בר-אל, צ') 1996, (עמ' 95-104.

* (בר-אל, צ', נוימאיר, מ') 1992, (מפגש II, עמ' 35-44.

פרק שישי: גיל ההתבגרות

1. ייחודי לתקופה:
  - 1.1 תחילת ההתבגרות המינית והשפעתה על כל תחומי ההתפתחות.
  - 1.2 רכישת מיומנויות קוגניטיביות חדשות - חשיבה לוגית.
  - 1.3 גיבוש הזהות האישית ו"היציאה לעצמאות".
  - 1.4 קבוצת השווים כקבוצת ההשתייכות העיקרית.
2. התפתחות גופנית (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" ע"מ 104):
  - 2.1 שינויים גופניים - הורמונליים והמנטליים המינית.
  - * פרצ'יק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות, עמ' 104
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 168-170.
  - 2.2 עשיית הקשר של ההתבגרות המינית.
* כנ"ל, עמ' 176.
  - 2.3 יישומים לחינוך ולהוראה: הקשר בין ההתפתחות הגופנית לתפקוד בבית הספר.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 602-603.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 628-629.
3. התפתחות רגשית - חברתית:
התפתחות תפיסת העצמי.
  - א. גבוש זהות אישית - אריקסון.
  - ב. רכישת עצמאות.
  - ג. תנודות במצבי הרוח.
* כנ"ל, עמ' 170-173.
4. היחסים עם קבוצת השווים (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" עמ' 109-112)
  - 4.1 קבוצת השווים כקבוצת השתייכות.
  - 4.2 תפקידיה של קבוצת השווים עבור המתבגר.
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 173-175.
  - 4.3 מאפייני חברויות בגיל ההתבגרות.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 653-654.
  - 4.4 מקום קבוצת השווים ומקום המשפחה בגיל ההתבגרות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 178-180.

העשרה

4.5 ייטושים לחינור ולהוראה:

א. שמש בסמים ואלכוהול בגיל ההתבגרות.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 675-677.

ב. בעיות אכילה בגיל ההתבגרות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 182-185.

5. הקשר בין תחומי ההתפתחות (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" עמ' 113)
5.1 הקשר בין ההתפתחות הקוגניטיבית - התפתחות עצמית המאפשרת חשיבה מופשטת.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 627.

- 5.2 הקשר בין ההתפתחות החברתית להתפתחות הריגשית - דימוי עצמי ומעמד חברתי.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 177-178.

- 5.3 התפתחות קוגניטיבית כמשפיעה על שקול חזק ורע (המסכי) המודל של קולברג).

* כנ"ל, עמ' 95-97.

רשימה ביבליוגרפית

בר-אל, צ' (1996), פסיכולוגיה חינוכית. הוצאת רכס, אבן יהודה.

בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), מפגשים עם הפסיכולוגיה. הוצאת רכס, אבן יהודה.

בר-טל, י' (1986), פעילות גומלין בכיתה. יח' 8, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, ת"א.

גל, ס', אלכסנדרוביץ', מ', ק' (1992), טיפוחון. הוצאת דיונון, ת"א.

גרוסמן, ג' (1986), ילדים בעייתיים בכיתות רגילות. הוצאת צ'ריקובר, ת"א.

דרום, ד' (1989), אקלים של צמיחה. הוצאת ספריית הפועלים, ת"א.

זיו, א' (1975), פסיכולוגיה בחינוך. הוצאת יחדיו, ת"א.

זיו, א' (1981), פסיכולוגיה בחינוך. יח' 7-8, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, ת"א.

טל, ק' (1997), מאפייני המזג שלך ושל הילדים, בסיס לגיבוש התייחסות אינדידואלית. בתוך: הד-הגן, שנה ס"א, חוברת ג', אדר ב', עמ' 238-248, ת"א.

לב-שלם, א' (2012), יחיד ויחד, יחסי גומלין בין הפרט לבין הקבוצה. הוצאת מפ"ט עמל, ת"א.

מאסן, פ', קונגר, ג', קאגן, ג' (1979), התפתחות הילד ואישיותו. הוצאת לדורי, ת"א.

סולברג, ש' (1995), פסיכולוגיה של הילד והמתבגר. הוצאת משכל, ירושלים.

סרוף, א', קופר, ר', ודהרטי, ג' (1998), התפתחות הילד, טבעה ומהלכה. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, ת"א.

פרצ'יק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות, הוצאת מפ"ט עמל, ת"א.

שמאק, ר', שמאק, פ' (1978), תהליכים קבוצתיים בכיתה. הוצאת אח, קריית ביאליק.

שקדי, מ' (1998), ללמד מורים הקשבה טוטלית. הוצאת אוצר המורה, ת"א.

חלק ב': מהלך ההתפתחות וטבעה

מטרות כלליות:

טיפול רגישות לשונות בין ילדים בתהליך ההתפתחות.
הכרת התנהגויות אופייניות לשלבי ההתפתחות השונים של הילד.
הבנת המקור להתנהגות האופיינית לגילאים השונים, על-פי תאוריות פסיכולוגיות.

*התלמידים ייחשפו לרצף של תקופות הגיל ויעמיקו בכל תקופת גיל בתחומי התפתחות נבחרים כמפורט בתכנית. בכל תקופת גיל חשוב להתייחס הן ליישום והן לקשר בין תחומי ההתפתחות.

פרק ראשון: טבעה של ההתפתחות:

מטרות:

הבנת מושג ההתפתחות וטבעה.
טיפול רגישות להתפתחות נורמטיבית ולא נורמטיבית.
הבנת ההיבטים המחקריים באמצעותם נרכש הידע לגבי התפתחות הילד.

1. מושג ההתפתחות - שינוי איכותי, שינוי כמותי, ארגון ההתנהגות מחדש.

2. התפתחות נורמטיבית לעומת התפתחות לא נורמטיבית.

* סרוף ושות' (1998) עמ' 22-25.

3. סולמות או טבלאות התפתחות (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" עמ' 10).

3.1 דוגמא לסולם (התפתחות) גזל, דנבר, או ביילי).

3.2 מטרות השימוש בסולם התפתחות לאנשי חינוך:

3.2.1 התאמת פעילויות לרמה ההתפתחותית.

3.2.2 תחילת תהליך איתור של מצבי התפתחות יוצאי דופן (התייחסות לשונות הבינאישית).

* אלכסנדרוביץ, מ', אלכסנדרוביץ, צ' (1987) עמ' 67-77.

סרוף ושות' (1998) עמ' 235-237, סולם ביילי.

4. סוגיות מרכזיות בנושא ההתפתחות.

4.1 גורמים ביניים וסביבתיים בהתפתחות:

4.1.1 תורשה לעומת סביבה (מפיע משקל אסטרטגיה 2.2).

4.1.2 בשילה, גדילה ולמידה.

4.1.3 הניסוי של גזל וטומפסון - "התאומות המטפסות במדרגות".

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 14-19.

- 4.2 התפתחות בשלבים או התפתחות בצורה
- 4.2.1 תאוריות של שיפור הדרגתי - רצף (לדוגמה, תאוריית עיבוד מידע והגישה ההתנהגותית).
- 4.2.2 תאוריות של שינויים איכותיים במהלך ההתפתחות - שלבים (לדוגמה, פיאז'ה, פרויד, אריקסון, קולברג).
- 4.2.3 שילוב בין שתי הגישות.
- * סרוף, ושות' (1998), עמ' 43-44.
- 4.3 התנסויות מוקדמות לעומת התנסויות בהווה - יציבות לעומת שינוי:
- 4.3.1 תאוריות המיחסות חשיבות רבה להתנסויות מוקדמות - תקופה או גיל קריטי (אריקסון ופרויד). תאוריות
- 4.3.2 המיחסות חשיבות להשפעת התנסויות בהווה - יש אפשרות לשינוי במהלך ההתפתחות.
- * סרוף, ושות' (1998), עמ' 44-46.
5. שיטות לחקר ההתפתחות (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" עמ' 14-17)
- 5.1 תצפית
- 5.2 תצפית בעיניים.
- 5.3 שילוב תצפית ושיטות אחרות.
- 5.4 חקר שינויים לאורך זמן.
- * סרוף, ושות' (1998), עמ' 46-52.
6. יישומים לחינוך ולהוראה (בספר "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות" עמ' 18-19)
- 6.1 התצפית ככלי בעבודת המחקר:
- 6.1.1 סוגים שונים של תצפית
- 6.1.2 יתרונותיה וחסרונותיה של תצפית
- 6.1.3 התצפית ככלי לתיעוד.
- * פרצ'יק, נ' (פורת, ע') (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות
- * טל, ק' (1993), עמ' 20-25.
- * רינדלי, ק' (1999), המאמר כולו.

פרק שני: תאוריות בהתפתחות

מטרות:

- הכרת המושג "תאוריה" ו"תאוריה התפתחותית".
- הכרת המושגים המרכזיים בתאוריות ההתפתחות השונות.
- הבנת העקרונות העומדים במרכז כל תאוריה.
- הבנת התפיסה הייחודית של כל תאוריה את התפתחות הילד.

1. טבען של תאוריות התפתחותיות.
- 1.1 מהי תאוריה ומה תפקידה.
- 1.2 כללים - הגיונית, עקבית ונתמכת על-ידי מחקר.
- 1.3 תאוריות שונות המתייחסות לתחומי התפתחות שונים (לדוגמה, קוגניטיבי - פיאז'ה, רגשי - אריקסון ופרויד וכו').

* סרוף, ושות' 1998(, עמ' 31-32.

2. מדוע כה רבות התאוריות?

* סרוף ושות' (1998), עמ' 42-43.

3. תאוריות מרכזיות.

הערות:

1. בפרק זה מוזכרות 6 תאוריות מתוך 2 תאוריות הן חובה:
התאוריה הקוגניטיבית - פיאז'ה, התאוריה הפסיכואנליטית-פריד.
(תאוריית הלמידה החברתית חובה **בנדורה- עבר לחלק ג**)
2. בכל אחת מהתאוריות יש להתייחס ל: עקרונות ומושגים מרכזיים, הנחות יסוד, הסברת עיקרון החלוקה לשלבי התפתחות והתייחסות התאוריה לסוגיות מרכזיות בהתפתחות (עיין פרק ראשון סעיף 4)
3. התיאוריות ילמדו כולל ההתייחסות המפורטת לכל תקופות הגיל (כולל גיל ההתבגרות) כפי שהן מופיעות בפרקי ההתפתחות ע"פ תקופות הגיל בספר הלימוד "התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות"
- 3.1 תאוריית התפתחות קוגניטיבית - פיאז'ה ומבקריו.
בספר התפתחות הפרט מלידה ועד גיל ההתבגרות: סעיף ב', סעיף ג' (בסעיף ג' להתמקד בשלושה שלבים ראשונים), סעיף ה' ויישומים לחינוך ולהוראה.

* פרצ'יק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 115-130.

* בראל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 48-53.

- 3.2 התאוריה הפסיכואנליטית - פריד.
בספר התפתחות הפרט מלידה ועד גיל ההתבגרות:
סעיף ב', סעיף ג' (בסעיף ג' להתמקד בשלושה השלבים הראשונים. סעיף זה לא ייכלל בתהליך ההערכה), סעיף ה' ויישומים לחינוך ולהערכה.

* פרצ'יק, נ' ופורת, ע' (2004), התפתחות הפרט מלידה עד גיל ההתבגרות

* בראל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 24-27, 32-34.

* בראל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 101-116.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 38-39.

3.3 תאוריית חברתית - רגשית - תאוריית הלמידה החברתית - בנדורה.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 41-47.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 38-39.

עבר לחלק ג

- 3.4 תאוריה קוגניטיבית - חברתית - ויגוצקי

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 74-82.

- 3.5 תאוריית התפתחות המוסר - קולברג.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 92-97.

3.6 התיאוריה הרגשית - קוגניטיונית של גרינספאן.

* גרינספאן, ס', פורגס, ס' (1993).

פרק שלישי: התפתחות על פי תקופות גיל

מטרות:

הכרת התהליכים ההתפתחותיים האופייניים לגיל וביטויים בתחומים שונים: פיסי, מוטורי, קוגניטיבי, רגשי וחברתי.
היכולת לאפיין את השינוי האיכותי והייחודי בכל תקופת גיל.
טיפול הרגישות לשונות בין ילדים בתוך טווח ההתפתחות האופייני לגיל.
הבנת התהליך ההתפתחותי כתוצר אינטגרטיבי של תחומי ההתפתחות השונים.
טיפול היכולת לקשר בין מאפייני ההתפתחות לבין תהליך החינוך וההוראה בגילאים השונים.

1. מהתפתחות קדם לידתית עד היילוד.

1.1 הגנים והתורשה.

1.2 התעבורות.

* קיצ'נר, ש' (1985), עמ' 57-58.

1.3 התפתחות קדם לידתית:

1.3.1 העובר כיצור אנושי פועל ומגיב.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 100-101.

1.3.2 השפעת גורמים מזיקים על התפתחות העובר.

* כנ"ל, עמ' 103-107.

1.4 הלידה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 107-109.

1.5 אפיוני היילוד - כהקדמה לפרק הינקות (מבט כלל-פרוט בפרק הבא לפי תחומי ההתפתחות).

1.5.1 הסתגלות ראשונית לעולם:

א. שינה.

ב. בכי.

* מקור ביבליוגרפי לשומות כרקע בלבד: סולברג, ש' (1995), עמ' 68-72.

1.5.2 המשותף והמבחין ביילודים:

1) המשותף - מצבי שינה ומזון, בפי רפלקסים, חושים, יכולת למידה וקשב (כללי).

2) המבחין - מזג (נלמד בהרחבה בשנה הקודמת).

* מקור ביבליוגרפי לשימוש כרקע בלבד: בר-אל, צ' ונוימאיר, מ' (1992), עמ' 120 - המבוא לפרק 7.

2. ינקות 0-24 חודש.

2.1 ייחודי לתקופה:

2.1.1 מתלות התינוק במבוגר, לעצמאות של תקופת הילדות.

2.1.2 תקופה של גדילה מואצת.

2.1.3 מדיפוזיות להתנהגות מכוונת.

2.1.4 משימוש בשפה בלתי מילולית לשימוש בשפה מילולית.

2.2 התפתחות גופנית:

2.2.1 התפתחות מוטורית:

א. רפלקסים של היילוד.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 162-163.

ב. המיומנות המוטורית וגדילה פיזית - עקרונות.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 82-83.

2.2.2 התפתחות התפיסה:

א. חישה ותפיסה: ראייה, שמיעה, טעם וריח, תפיסת צבע ותפיסת עומק.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 112-115.

סולברג, ש' (1995), עמ' 73.

ב. התפיסה כמערכת אינטגרטיבית.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 80.

2.3 התפתחות קוגניטיבית.

2.3.1 ראשיתה של ההתפתחות הקוגניטיבית - התקופה הסנסו-מוטורית על-פי פיאז'ה:

א. מרפלקסים לחשיבה ייצוגית.

ב. התפתחות מושג האובייקט.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 53-58.

2.3.2 למידה וזכירה:

א. התרגלות והפרת התרגלות (הביטואציה).

* סרוף ושות' (1998), עמ' 187-188.

ב. התפתחות הזיכרון.

* מאסן ושות' (1979), עמ' 134-136.

2.4.1 השלב האורלי על-פי פרויד: העשרה

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 27.

2.4.2 יכולות היילוד המאפשרות קיום יחסי גומלין חברתיים: בכי, חיוך, זיהוי התרחשויות מותנות, תגובה לדבור אנושי.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 247-249.

2.4.3 התקשרות:

א. התקשרות מהי?

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), פרק 7.

ב. השלב האורלי (פרויד) והתקשרות.

ג. אמון בסיסי והתקשרות (התיאוריה של אריקסון).

* סולברג, ש' (1995), עמ' 106-107.

ד. חסך אמהי:

1) מחקרי הקופים של הרלו.

2) מחקרים של ילדי מוסדות (בולבי, ספיץ וסקילס).

ה. חשיבות ההתקשרות להתפתחות - "המצב הזר" - אינסוור - העשרה
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 120-132, פרק 7.

2.5 קשר בין תחומי ההתפתחות השונים:

2.5.1 יכולות התינוק (תפיסה) המקדמות קשר רגשי בזמן האכלה.

* מאסן, ושות' (1979), עמ' 156.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 75, תפיסת פנים.

2.5.2 קשר בין ההתפתחות הקוגניטיבית וההתפתחות הרגשית.

א. שיפור יכולת האבחנה וחרדת זרים.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 32.

ב. רכישת קביעות אובייקט, שיפור הזיכרון וחרדת ניתוק (נטישה)

* טל, ק' (1991), עמ' 19-20.

2.6 יישומים לחינוך ולהוראה.

השפעת הגרייה על ההתפתחות - יתרונותיה וחסרונותיה של גרייה לתנוקות.

* אלכסנדרוביץ (1987), עמ' 148.

* סרוף, ושות' 1998(, עמ' 239-241.

3. "הגיל הרך" 18-30 חודש.
- 3.1 ייחודי לתקופה:
- 3.1.1 התפתחות הייצוג הסמלי.
- 3.1.2 תחילת השימוש בשפה מילולית.
- 3.1.3 תקופת מעבר מתלות של תקופת הינקות, לעצמאות של תקופת הילדות.
- 3.1.4 דרישת הסביבה מהפעוט להתנהג בהתאם לנורמות החברתיות.
- 3.2 התפתחות גופנית:
- 3.2.1 צמיחה גופנית.
- 3.2.2 התפתחות מוטורית.
- א. יכולת ניידות גדלה.
- ב. כשירות ביצוע.
- 3.2.3 יישום לחינוך ולהוראה: התאמת סביבה פיזית וגירויים ליכולות הילד בגיל זה.

* צובל, ר' (1993), עמ' 43-48.

- 3.3 התפתחות קוגניטיבית.
- 3.3.1 הופעת החשיבה הסמלית וביטוייה:
- א. חיקוי.
- ב. משחקי כאילו.
- ג. שימוש במחוות.
- ד. שפה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 58, 60, 84.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 337.

- 3.4 התפתחות השפה:
- 3.4.1 תפקידי השפה: **העשרה**

* מאסן ושות' (1977), עמ' 189.

* שטרן-דותן, י' (1981), יחידה 8, עמ' 3-4.

3.4.2 מיומנויות הפקה ומיומנויות קליטה.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 308.

- 3.4.3 מהלך התפתחות השפה - 4 שלבים.
- * בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 84-89.

- 3.4.4 גישות תיאורטיות שונות בהבנת התפתחות השפה:
- א. תאוריות למידה - סקינר.
- ב. למידה חברתית - חיקוי - בנדורה.
- ג. מנגנון מולד לרכישת שפה - חומסקי.

* מאסן ושות' (1979), כרך א', עמ' 202-206.

3.4.5 יישומים לחינוך ולהוראה:
א. תיווך המבוגר בתהליך רכישת השפה.

* שטרן-דותן, י' (1981), יחידה 3, עמ' 20-22.

ב. דו לשוניות: העשרה

* סרוף ושות' (1998), עמ' 340-341.

3.5 התפתחות רגשית - חברתית.
3.5.1 השלב האנאלי על-פי פרויד: העשרה

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 28-29.

3.5.2 התפתחות העצמי והמעבר לעצמאות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 138-139.

3.5.3 מודעות לעצמי ולזולת.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 356-354.

3.5.4 פעילות גומלין בין פעוטות.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 353-354.

3.5.5 פעילות גומלין בין המבוגר לילד:
א. חשיבות תמיכת ההורים.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 365.

ב. טפול לקוי.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 369-370.

3.6 יישומים לחינוך ולהוראה:
3.6.1 משמעותו של התסכול. העשרה

* סרוף ושות' (1998), עמ' 453-454.

3.6.2 "חפץ מעבר".

* אלכסנדרוביץ, מ', אלכסנדרוביץ, צ' (1987), עמ' 87.

* ויניקוט, צ' (1995), עמ' 35-40.

- 3.7 קשר בין תחומי ההתפתחות:
- 3.7.1 קשר בין ההתפתחות המוטורית וההתפתחות הקוגניטיבית:
- א. התפתחות הכישורים המוטוריים (למשל, הליכה).
- ב. חקירת העולם.
- ג. התמודדות עם פתרון בעיות.
- 3.7.2 קשר בין ההתפתחות המוטורית וההתפתחות הריגשית על-פי אריקסון.
- א. קשר בין "כשירות ביצוע" והתפתחות העצמי - תחושת היכולת.
- ב. יכולת ההתרחקות (התפתחות מוטורית) כפונקציה של "אמון בסיסי".

* סרוף ושות' (1998), עמ' 361-363.

- 3.8 יישומים לחינוך ולהוראה: הגמילה.
- 3.8.1 מוכנות הילד לתהליך.
- 3.8.2 מאפיינים התפתחותיים הקשורים שלכם לתהליך הגמילה.
- 3.8.3 דרכי גמילה.
- 3.8.4 מקום המבוגר בתהליך הגמילה.

* פרייברג, ס' (1976), עמ' 80-86.

* קוגלמס, י', שמעוני, ר' (1989), עמ' 47-51.

4. "ילדות מוקדמת" - גיל הגן.
- 4.1 ייחודי לתקופה:
- 4.1.1 הילד מגלה חקרנות וסקרנות לגבי העולם.
- 4.1.2 עולמו של הילד מתרחב באמצעות ייצוג סמלי, אך חשיבתו עדיין קונקרטי/מוחשית.
- 4.1.3 שיפור ביכולת השליטה העצמית והויסות העצמי של הילד.
- 4.1.4 עולמו של הילד מתרחב בקשר עם בני קבוצת השווים.

4.2 התפתחות גופנית:

- 4.2.1 צמיחה גופנית.
- 4.2.2 התפתחות מוטורית.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 139-141.

- 4.2.3 יישומים לחינוך ולהוראה:
- הקשר בין שיפור היכולות המוטוריות ותהליך היצירה בגן.

* פורת, ע', הילרוביץ, י' (1998), עמ' 38-42.

אגם, ר', נווה, ע' (1991).

* האס, מ' (1998), עמ' 51, 65.

4.3 התפתחות קוגניטיבית:

4.3.1 השלב הפרה-אופרציונלי לפי פיאזה:

- א. אפיוני השלב הטרומ מושגי - אגוצנטריות, אנמיזם וטרנסדוקציה.
- ב. אפיוני השלב האינטואיטיבי - ריכוזיות ואי-הפיכות המובילים לקושי בשימור.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 60-70.

4.3.2 דוגמאות נבחרות לביטוי אפיוני החשיבה במציאות היומיומית של הילד: יכולת א. ספירה - "עקרון אחד לאחד".

* סרוף ושות' (1998), עמ' 403-404.

ב. השפעת האגוצנטריות על התנהגות הילד.

* כנ"ל, עמ' 419-422.

ג. תפיסת מושג הזמן ודחיית סיפוק.

* צובל, ר' (1993), 162-165.

4.3.3 יישומים לחנוך ולהוראה: התאמת הפעילויות בגן ליכולתיו ולמגבלותיו הקוגניטיביות של הילד בגיל זה: א. סיווג ומיון.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 426-427.

ב. עריכה בסדרה.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 407-409.

4.4 קשב:

4.4.1 מיקוד הקשב בגירוי פחות רלוונטי.

4.4.2 סריקת יתר של מידע.

4.4.3 קושי בפריסת קשב.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 413-414.

4.5 זיכרון:

4.5.1 קליטת כמות גדולה של מידע.

4.5.2 מיגבלות אסטרטגיות הזכירה.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 414-416.

4.6 יישומים לחינוך ולהוראה: הקשר בין יכולות הקשב וזיכרון ותינוך המבוגר.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 417.

4.7 התפתחות השפה:

4.7.1 יכולתו של הילד להביע רעיונותיו (אם לא נלמד בסעיף 3.4.3).

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 88.

העשרה
4.7.2 הקשר בין התפתחות השפה והתפתחות החשיבה.

* כנ"ל, עמ' 89-90.

- 4.7.3 יישומים לחינוך ולהוראה:
א. התייחסות לשג אחת בשפתו של הילד, הבנתן והדרך להגיב אליהן.

* צובל, ר' (1993), עמ' 66-64.

- ב. גמגום. העשרה

* צובל, ר' (1993), עמ' 67.

- 4.8 התפתחות רגשית חברתית:
4.8.1 התפתחות תפיסת העצמי:
א. המעבר להסתמכות עצמית רבה יותר - שלב יוזמה מול אשמה על-פי אריקסון.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 438.

- ב. התפתחות הזהות המינית - קונפליקט אדיפלי על-פי פרויד. העשרה

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 29-31.

- 4.8.2 שיפור בויסות הרגשי של הילד.
א. היכולת לשאת תסכול, להביע רגשות, להפנים חוקים וכד'.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 439-440, 453-454.

- 4.8.3 תפקידו של המשחק בהתמודדות הרגשית של הילד. העשרה
א. התגברות על קונפליקטים.
ב. משחקי תפקיד.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 439-440, 453-454.

- 4.8.4 יישומים לחינוך ולהוראה: שפור מיומנויות של ויסות עצמי.
א. אימון "עמידה בתור".
ב. אימון בקבלת החלטות.

* רונן, ת' (1994), עמ' 55-59.

- 4.8.5 היחסים עם קבוצת השווים:
א. תרומת קבוצת השווים להתפתחות העשרה

* סולברג, ש' (1995), עמ' 183-184.

ב. כשירות חברתית - הבנת המושג.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 449.

ג. חבריות ואסונות.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 185-186.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 451.

ד. התפתחות האמפטיה והאלטרואיזם.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 458.

ה. תוקפנות: תוקפנות אינסטרומנטלית ותוקפנות עוינת.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 457.

4.8.6 יישומים לחינוך והוראה - הפחתת תוקפנות בגן:

א. חוקים וגבולות.

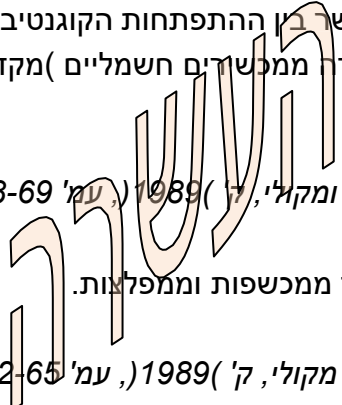
ב. ארגון סביבה פיסית.

ג. טכניקת ההרפיה של שניידר.

* גרוסמן, ג' (1986), עמ' 221-223.

4.8.7 הקשר בין ההתפתחות הקוגניטיבית וההתפתחות הרגשית:

א. חרדה ממכשירים חשמליים (מקדחה) כתוצאה מאנמיזם.

* שכטר, ר', ומקולי, ק' (1989), עמ' 68-69.

ב. פחד ממכשפות וממפלצות.

* שכטר, ר', מקולי, ק' (1989), עמ' 62-65.

5. גיל הילדות (ביה"ס היסודי).

5.1 ייחודי לתקופה:

5.1.1 המעבר למערכת בית ספרית השופטת ומעריכה את הילד בתחומים שונים. למידת

5.1.2 מיומנויות של קריאה, כתיבה, חשבון והרחבתן.

5.1.3 מיומנויות חשיבה מתחזקות ומתרחבות: שימור וסיווג.

5.1.4 לכידות רבה יותר במושג העצמי, והרחבתו.

5.1.5 שיפור במיומנויות חברתיות עם חיזוק מעמדה של קבוצת השווים.

- 5.2 התפתחות גופנית:
5.2.1 צמיחה גופנית ומוטורית.
- * סולברג, ש' (1995), עמ' 199-200.
5.2.2 יישומים לחינוך ולהוראה: הקשר בין התפתחות מוטורית ומיומנויות של קריאה וכתובה.
* רביב, ע', (כצנלסון, ע') (1992), עמ' 61.
- 5.3 התפתחות קוגנטבית:
5.3.1 החשיבה האופרציונלית לפי התיאוריה של פיאזה:
א. מיומנויות שימור.
ב. מיומנויות סיווג.
ג. מיומנויות סדרה.
- * בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 72-76.
5.3.2 יישומים לחינוך ולהוראה: שימוש במטאקוגניציה לשיפור פתרון בעיות.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 491.
* כהן, כ' (1996), עמ' 13-14.
- 5.4 קשב וזיכרון:
5.4.1 שיפור ביכולות הזיכרון.
5.4.2 שיפור הקשב ויכולת הילד לשלוט בו.
- * סולברג, ש' (1995), עמ' 203-204.
5.4.3 יישומים לחינוך ולהוראה: התמודדות בביה"ס עם ילדים בעלי בעיות קשב וריכוז.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 708-712.
- 5.5 התפתחות השפה.
5.5.1 התמקדות בשפה כתקשורת: שמש מדויק וברור יותר בשפה.
* סולברג, ש' (1995), עמ' 209.
- 5.6 התפתחות רגשית - חברתית:
5.6.1 שלב החביון על-פי פרויד.
- * בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 31.
5.6.2 התפתחות תפיסת העצמי - השינויים בתפיסת העצמי: חריצות, על-פי אריקסון:
* סרוף ושות' (1998), עמ' 535-536.
א. הערכה עצמית.
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 141-142.
ב. הבנה משתנה של רגשות.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 551.
5.6.3 יישומים לחינוך ולהוראה: בעת ביה"ס.
* מאסן ושות' (1979), עמ' 341-342.
5.6.4 היחסים עם קבוצת השווים:
א. יצירת חברויות נאמנות.
- * סרוף ושות' (1998), עמ' 543-544.
ב. שמירת הגבולות בין המינים.
* כנ"ל, עמ' 548-549.
- ג. מקובלות ודחייה בקבוצת השווים - גורמים.
* כנ"ל, עמ' 549-551.
- 5.6.5 יישומים לחינוך ולהוראה: ילדים מלמדים ילדים (הוראת עמיתים) - למידה שיתופית.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 509-513

העשרה

5.6.6 הקשר בין תחומי ההתפתחות: הקשר בין ההתפתחות הקוגניטיבית והרגשות ובין צמיחה מוסרית.
* סרוף ושות' (1998), עמ' 552-553.

6. גיל ההתבגרות.

6.1 ייחודי לתקופה:

6.1.1 מחיל ההתבגרות המינית והשפעתה על כל תחומי ההתפתחות.

6.1.2 כישות מיושנות קוגניטיביות חדשות - חשיבה לוגית.

6.1.3 יבוש הזהות המינית ו"היציאה לעצמאות".

6.1.4 יבוצת השוים בקבוצה והשתייכות העיקרית.

6.2 התפתחות גופנית

6.2.1 שינויים גופניים - גורמונים והשילה המינית.

* בר-אל, צ' נוימאיר, מ' (1992), עמ' 170-168

6.2.2 השפעותיה של ההתבגרות המינית.

* כנ"ל, עמ' 176.

6.2.3 יישומים לחינוך ולהוראה: הקשר בין ההתפתחות הגופנית לתפקוד בבית-הספר.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 602-603.

6.3 ההתפתחות הקוגניטיבית:

6.3.1 אופרציות פורמליות לפי התיאוריה של פיאז'ה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 76-79.

6.3.2 קוגניציה אצל מתבגרים - גישת עיבוד המידע.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 266.

6.3.3 יישומים לחינוך ולהוראה: טיפוח חשיבה ביקורתית אצל מתבגרים.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 628-629.

6.4 התפתחות רגשית - חברתית:

6.4.1 השלב הגניטלי - פרויד.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 31-32.

עבר לחלק א' פרק 6

6.4.2. התפתחות תנועת העצמי.

א. גבוש זהות אישית - איזקסון.

ב. רכישת עצמאות.

ג. תנודות במצבי הרוח.

* כנ"ל, עמ' 170-173.

6.4.3. יישומים לחינוך ולתאבדויות בגיל ההתבגרות - הקשר לשלב ההתפתחותי.

* כנ"ל, עמ' 182-183.

6.5. היחסים עם קבוצת השווים: קבוצת

6.5.1. השווים כקבוצת השתייכות.

6.5.2. תפקידה של קבוצת השווים עבור המתבגר.

* בר-אל, ז', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 173-175.

6.5.3. מופיני חברויות בגיל ההתבגרות.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 674-677.

6.5.4. מלגות בצת השווים ומחנכים שפחה בגיל ההתבגרות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 178-180.

6.5.5. יישומים לחינוך להראה

א. שמוש בסמים ואלכוהול בגיל ההתבגרות.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 675-677.

ב. בעיות אכילה בגיל ההתבגרות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 182-183.

6.6. הקשר בין תחומי ההתפתחות

6.6.1. הקשר בין ההתפתחות הגופנית להתפתחות הלוגנט בנת - התפתחות עצמית המאפשרת חשיבה מופשטת.

* סרוף ושות' (1998), עמ' 627.

העשרה
6.6.2 הקשר בין ההתפתחות החברתית להתפתחות הריגשית - דימוי עצמי ומעמד חברתי.

העשרה
* בר-אל, צ' נוימאיר, מ' (1992), עמ' 177-178.
6.6.3 התפתחות קוגניטיבית כמשפיעה על שיקול הדעת המוסרי (המודל של קולברג).
* כנ"ל, עמ' 95-97.

רשימה ביבליוגרפית

הערה: הספרים של בר אל ציפי ונוימאיר, מפגשים בפסיכולוגיה יצאו במהדורה חדשה. יש להתעדכן.

אגם, ר' נווה, ע' (1991) "טיפול היצירה וההבעה בחומרים הגיל הרך", מתוך: ניר יניב, נ' ווינטר, ז' (עורכת), מדריך לצריכת תרבות לגיל הרך. הוצאת משרד החינוך, ירושלים.

אלכסנדרוביץ, מ' אלכסנדרוביץ, ד' (1987) גיבוש האישיות בגיל הרך. הוצאת פפירוס, תל-אביב.

בר-אל, צ' (1996), פסיכולוגיה חינוכית. הוצאת רכס, אבן יהודה.

בר-אל, צ' נוימאיר, מ' (1993), מפגשים עם הפסיכולוגיה, מפגש ראשון, פסיכולוגיה כללית. הוצאת רכס, אבן יהודה. מהדורה שנייה.

בר-אל, צ' נוימאיר, מ' (1992), מפגשים עם הפסיכולוגיה, מפגש שני, פסיכולוגיה התפתחותית. הוצאת רכס, אבן יהודה.

גרוסמן, ג' (1986), ילדים בעייתיים בכיתות רגילות. הוצאת צ'ריקובר, תל-אביב.

גרינספן, ס', פורגס, ס' (1993), "פסיכופתולוגיה בינקות ובילדות המוקדמת: מבט קליני על הארגון של חוויות חושיות ואפקטיביות - תימטיות", מתוך: כהן, א' (עורכת), הילד כפרט - בעיות התנהגות ובעיות רגשיות. הוצאת האוניברסיטה העברית (תוכנית שוורץ), ירושלים.

האס, מ' (1998), ילדי הגן מתנסים ומתבטאים בחומרי אומנות. הוצאת א"ח, קרית-ביאליק.

ויניקוט, ד', ו' (1996), משחק ומציאות. הוצאת עם עובד, תל-אביב.

טל, ק' (1991), התמודדות עם פחדים בגיל הרך. "הוצאה ביתית", באר-שבע.

טל, ק' (1993), התצפית ככלי בעבודת המחקר, בתוך הד הגן, נ"ח 20-25.

כהן, נ' (1996), חושבים בגן - טפוח מיומנויות חשיבה ושפה בגן הילדים. מכון ברנקו-וייס, ירושלים.

מאסן, קונגר, קאגן (1979), התפתחות הילד ואישיותו. הוצאת לדורי, תל-אביב.

סולברג, ש' (1995), פסיכולוגיה של הילד והמתבגר. הוצאת מישכל, ירושלים.

סרוף, א', קופר, ר', דהרטי, ג' (1998), התפתחות הילד, טבעה ומהלכה. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב.

פורת, ע', הילרוביץ, י' (1998), עקרונות החינוך והיבטים פסיכולוגיים. תוכנית למודים בהוצאת משרד-החינוך. פרייברג, ס' (1976), השנים המופלאות. ספריית פועלים, תל-אביב.

צובל, ר' (1993), התפתחות הילד וחינוכו. המרכז לחינוך טכנולוגי, חולון.

קוגלמס, י', שמעוני, ר' (1989), טיפול איכותי בתינוקות ובפעוטות. האוניברסיטה העברית, תוכנית שורץ, ירושלים.

קיצנגר, ש' (1985), הריון ולידה. הוצאת כתר, ירושלים.

רביב, ע', כצנלסון, ע' (1986), משבר ושינוי בחיי הילד ומשפחתו. הוצאת מעריב, תל-אביב.

רון, ת' (1994), הדרך לשליטה עצמית. הוצאת קשת, רמת-גן.

רינלדי, ק' (1999), הקשבה גלויה לעין, הד הגן, כסלו, תש"ס.

שטרן-דותן, י' (עורכת) (1981), גילאי הגן משנתיים עד שש. יחידות 3, 8. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב.
שכטר, ר', מקולי, ק' (1989), כשילדיך פוחדים. הוצאת הדר, תל-אביב.

חלק ג': למידה והתפתחות

הערות:

1. חלק ג' כולו נכלל בהערכה בית ספרית למעט נושאים שמסומנים כ'העשרה'.
2. על כל מורה ללמד גם גישה עדכנית לנושא 'למידה והתפתחות' באישור הפיקוח (דוגמאות: נוירו פדגוגיה ולמידה, מוסיקה ולמידה, יצירתיות, מוטיבציה בכיתה, שילוב טכנולוגיות בלמידה וכד').

מטרות כלליות:

הבנת חשיבותו והיקפו של תהליך הלמידה לאורך חיי האדם.
הכרת דרכי למידה שונות.
הבנת תהליך הלמידה כמורכב וכמערב תהליכים שונים הפועלים בו זמנית.
הבנת מקומם וחשיבותם של גורמים מתחומים שונים היכולים לעודד למידה או לבלום אותה.
טיפול היכולת ליישם היבטים תיאורטיים המשמעותיים לתהליך הלמידה.
הבנת חשיבות תפקידו של המחקר ויכולתו להשפיע על תהליך הלמידה.

פרק ראשון: הלמידה מהי?

מטרות:

הכרת תהליכי למידה שונים.
הבנת הקשר בין מושגים בלמידה ליישומים חינוכיים.
הכרת יתרונות וחסרונות של חיזוק, ענישה, ועוד.

1. הגדרת הלמידה.
  - 1.1 שינוי התנהגותי, לאורך זמן, כתוצאה מנסיון.
  - 1.1.2 שינויים בהתנהגות שאינם למידה. (בעקבות אלכוהול, סמים, עייפות, מחלה).
  - 1.1.3 התנהגות גלויה לעומת התנהגות נסתרת.
  - 1.1.4 למידה בתחומי החיים השונים.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), חלק א' - עמ' 116-117.

2. תיאוריות התנהגותיות ללמידה.
  - 2.1 התניה קלאסית - פבלוב:
    - 2.1.1 הניסוי של פבלוב.
    - 2.1.2 דעיכה, החלמה ספונטנית, הכללה והבחנה.
    - 2.1.3 תנאים המשפיעים על התניה קלאסית:
  - א. זמן הופעת הגירוי.
  - ב. תדירות ועוצמת הגירוי.

* סרוף א' ושות' (1998), עמ' 37.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), חלק א', עמ' 120-126.

2.1.4 יישומים לחינוך ולהוראה: התניה בלמידה האנושית - התניה סמנטית - הבנת משמעותן של מילים והשימוש בהן באמצעות התניה קלאסית.

* סולברג, ש' (1995), עמ' 92.

2.2 התניה אופרנטית - סקינר:

2.2.1 הניסוי של סקינר.

2.2.2 החיזוק:

א. תפקיד החיזוק בתהליך הלמידה.

ב. חיזוק חיובי.

ג. חיזוק שלילי.

ד. סוגי חיזוקים.

ה. תפריט חיזוקים (מלא וחלקי).

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 128-135 מפגש I, חלק א'.

2.2.3 העונש:

א. תפקיד העונש בתהליך הלמידה.

ב. מגבלות העונש.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 135-136 מפגש I, חלק א'.

2.2.4 עיצוב התנהגות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 139-140 מפגש I, חלק א'.

2.2.5 יישומים לחינוך ולהוראה:

א. שימוש בחיזוקים.

ב. שימוש בעונשים.

ג. יצירת שינוי התנהגותי.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 35-40.

3. הגישה הקוגניטיבית ללמידה.

3.1 תהליכים הכרתיים של עיבוד מידע - חשיבה, תפיסה, זכירה, קשב (פירוט בפרק הבא). למידה

3.2 על פי תיאורית הגשטלט:

א. הניסוי של קוהלר.

ב. תובנה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 148-154 מפגש I, חלק א'.

למידה על פי התיאוריה של ויגוצקי	3.3
מחנך כמתווך.	3.3.1
הוראה לקראת "אזור ההתפתחות הקרובה".	3.3.2
למידת עמיתים.	3.3.3

4. הגישה החברתית ללמידה

תאורית הלמידה החברתית - בנדורה.

פרק שני: היבטים הכרתיים הקשורים בלמידה

מטרות:

הכרת מושגים הקשורים לתהליכים קוגניטיביים של תפיסה, זכירה וחשיבה והרלוונטיות שלהם לתהליך הלמידה.
הבנת הסובייקטיביות שבתהליך התפיסה.
הכרת מרכיבי הזכירה והבנת חשיבותם.
הכרת דרכים לשיפור הזכירה ומניעת השיכחה. הבנת חשיבותה של החשיבה, מרכיביה וסוגיה. הכרת המושג יצירתיות.
טיפול הרגישות וההבנה לשונות בתהליכי התפיסה, הזכירה והחשיבה בין ילדים.

1. תיאורית "עיבוד המידע".

1.1 מהות תיאורית "עיבוד המידע".

למורה: יש לבחור וללמד שני תתי פרקים מתוך 2-4.

2. תפיסה.

2.1 מה בין תפיסה לחישה.

2.2 החושים - פירוט קצר.

2.3 כללים בתפיסה:

2.3.1 דמות ורקע.

2.3.2 כללים של הקבוצה.

2.3.3 דמויות הפיכות כמדגימות את הכללים הנ"ל.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 74-80, מפגש I, חלק א'.

2.4 קביעות תפיסתיות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 87-88, מפגש I, חלק א'.

2.5 השפעת סגנון קוגניטיבי על תפוסה.

2.5.1 גלובלי לעומת אנליטי.

2.5.2 הערכה נמוכה לעומת גבוהה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 110-113, מפגש I, חלק א'.

2.6 קישור

2.6.1 קשב סלקטיבי.

2.6.2 קשב מפוצל.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 110-113, מפגש I, חלק א'.

2.7 יישומים לחינוך הוראה:

2.7.1 למידה רחב חושית.

2.7.2 מיקוד הקשב באמצעות הוראה.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 63-65.

3. חשיבה

3.1 חשיבה, מהי?

3.2 מרכיבי החשיבה (סכמה, דימוי, סמל, חושך וכלל).

3.3 סוגי חשיבה:

3.3.1 ממוקדת לעומת מסתעפת.

3.3.2 דימויית לעומת מילולית.

3.3.3 אסוציאטיבית לעומת תכליתית.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 202-211, מפגש I, חלק א'.

3.4 חשיבה יצירתית ויצירתיות.

3.5 מאפייני החשיבה היצירתית על-פי גילפורד:

3.5.1 שטף מחשבתי.

3.5.2 גמישות מחשבתי.

3.5.3 מקוריות מחשבתי.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 246-248, מפגש I, חלק א'.

3.6 שלבים בתהליך היצירה:

3.6.3 שלב ההוראה.

3.6.4 שלב המיצוע. שלב

3.6.5 הבדיקה.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 250-252, מפגש I, חלק א'.

3.7 יישומים לחינוך והוראה:

3.7.1 טיפוח חשיבה יצירתית, האפשר?

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 257, מפגש I, חלק א'.

3.7.2 התאמת סגנון ההוראה לסגנונות חשיבה ולמידה של תלמידים.

* קולא, ע' (1985).

4. זכירה.

4.1 זכירה מהי?

4.2 תהליכי הזכירה: הצפנה, אחסנה ושליפה.

4.3 היזכרות לעומת היכר.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 156-161, מפגש I, חלק א'.

4.4 מודל "שלושת המאגרים".

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 52-56.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 192-193, מפגש I, חלק א'.

4.5 שכחה ועיוות מידע.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 85-62.

4.6 יישומים לחינוך והוראה: דרכים לשיפור הזכירה ולמניעת שכחה - קצב ההוראה, מיקוד הקשב, הצפנה

משמעותית.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 62-66.

פרק שלישי: אינטליגנציה

מטרות:

הבנת מורכבות המושג אינטליגנציה.
הכרת דרכים שונות למדידת אינטליגנציה.
הבנת יתרונות וחסרונות של מבחני אינטליגנציה מקובלים.
הכרת עמדות חדשות לגבי המושג "אינטליגנציה".
הבנת הקשר שבין אינטליגנציה ללמידה ולהוראה.
הבנת הדילמה של השפעת הסביבה לעומת השפעת התורשה בנושא "האינטליגנציה".

1. הגדרות שונות למושג "אינטליגנציה".
2. הבעייתיות שבהגדרת המושג "אינטליגנציה".
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 8-10, מפגש א, חלק ב'.
3. מדידת אינטליגנציה.
  - 3.1 מבחן סטנפורד - בינה (היבט היסטורי) (יילמד בדגש על סיבת היווצרות המבחנים בלבד)
  - 3.2 התפלגות מנת המשכל באוכלוסייה.
    - 3.2.1 מנת משכל.
    - 3.2.2 התפלגות נורמטיבית ומשמעותה.
  - 3.3 מבחן וכסלר מרכיביו של מבחן אינטליגנציה.
    - 3.3.1 חלקי המבחן: ביצועי ומילולי.
    - 3.3.2 משמעות הציון הכללי לעומת מיוני תתי המבחן.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 10-23, מפגש א, חלק ב'.

- 4. אינטליגנציה והישגים לימודיים.
* בר-אל, צ' (1996), עמ' 111.
- 5. תרומתם ומגבלותיהם של מבחני האינטליגנציה.
* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1996), עמ' 112-113.
- 6. מודלים שונים המציגים גישות אחרות לאינטליגנציה.
  - 6.1 "אינטליגנציות מרובות" גישתו של גרדנר.
* אטקינסון ושוח (1995), עמ' 472-473. * ארמסטרונג (1996), עמ' 2-3, 11-12.
6.2 מודל "האינטליגנציה החזית קשתית" - גישתו של סטרנברג.
* סוח, א' ושוח (1998), עמ' 518-519. * סטרנברג, ר' (1998), עמ' 112-134.
  - 6.3 "אינטליגנציה רגשית" גישתו של גולמן.
* גולמן, ד' (1995), עמ' 58-59.

7. השפעת התורשה והסביבה על האינטליגנציה.

7.1 מחקרים מתאמיים.

7.2 מחקרי אימוץ.

7.3 מחקרי טיפוח.

התעשרה

* בר-אל, ד', נוימאיר, מ' (1993), עמ' 34-43 מפגש I, חלק ב'.

0

8. יישומים לחינוך ולהוראה.

8.1 ההשפעה ההדדית שיש לבית הספר על האינטלגנציה ולאינטלגנציה על התפקוד בבית הספר **העשרה**

8.2 טיפוח ולמידה דרך האינטלגנציות שהתלמיד חזק בהן.

* בר-אל, צ', (1996), עמ' 114.

פרק רביעי: גורמים הנעתיים הקשורים בלמידה

מטרות:

הכרת המושג "מניע".

הבנת חשיבותם של מניעים להתנהגות האדם.

הכרת סוגי מניעים הרלוונטיים במיוחד לתהליך הלמידה.

1. הנעה מהי ?

1.1 הנעה כתנאי הכרחי בלמידה.

2.1 הנעה חיצונית והנעה פנימית.

3.1 יישומים לחינוך והוראה - שימוש בחיזוקים כעידוד להנעה פנימית.

* בר-אל צ' (1996), עמ' 61-157.

* בר-אל צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 132-134 מפגש I, חלק ב'.

2. תיאוריות על "הנעה".

2.1 הגישה הביולוגית - תיאורית האינסטינקטים:

2.1.1 התנהגויות המונעות על-ידי אינסטינקטים.

2.1.2 השפעת הסביבה על התנהגויות אינסטינקטיות.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 136-139 מפגש I, חלק ב'.

2.2 גישות קוגניטיות:

2.2.1 תיאורית הייחוס:

א. מיקום שליטה פנימי ומיקום שליטה חיצוני.

ב. הקשר בין מיקום שליטה ל: הישגים לימודיים, רמת שאיפה, חרדה.

ג. חוסר אונים נלמד.

ד. יישומים לחינוך ולהוראה: סיוע בגיבוש סגנון ייחוס מסתגל ותיקון ייחוס לא מסתגל.

* בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1992), עמ' 62-63 מפגש I, חלק ב'.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 200-201 (דוגמה 4-1).

2.2.2 תיאורית שיווי המשקל:
א. תיאורית היסודות הקוגניטיבי (פסטינגר)

העשרה

ב. יישומים לחינוך ולהוראה: דיסוננס פנימי כמעורר למידה.

* (בר-אל, צ', 1996), עמ' 181-183, 185.

2.3 הגישה הרומניסטית - תיאורית הצרכים של מאסלו (נלמד ברמת בסיס בחלק א כהה י' (:

2.3.1 משמעות המו"ע.

2.3.2 משמעות המדורג בצרכים. חביקורת

2.3.3 על התיאוריה.

2.3.3 יישומים לחינוך ולהוראה: (ראה רמת בסיס, חלק א פרק שני סעיף 5).

* (בר-אל, צ', נוימאיר, מ') 1992, עמ' 147-151 מפגש I, חלק ב'.

3. גורמים הנעתים בתלמיד.

3.1 מניע ההישג.

3.2 מניע הסקרנות.

3.3 מניע ההתחברות.

3.4 העצמי כמניע.

3.5 החרדה כמעודדת וכבולמת למידה.

3.6 קונפליקט בין מניעים.

3.7 יישומים לחינוך ולהוראה: סיווג תלמידים על פי מניעיהם והתאמת שיטות ההוראה לתלמיד.

* (בר-אל, צ') 1996, עמ' 171-178.

* (סולברג, ש') 1995, עמ' 215.

* (בר-אל, צ', נוימאיר, מ') 1992, עמ' 85-86 מפגש I, חלק ב'.

* אדר, ל', ההנעה ללימודים ואישיות התלמיד.

פרק חמישי: אמצעים המעודדים או בולמים למידה

מטרות:

הכרת גורמים שונים היכולים להשפיע על יכולתו של התלמיד ללמוד.

טיפול רגישות לזיהוי אמצעים שונים המעודדים למידה והיכולת להשתמש בהם.

טיפול רגישות באבחון גורמים שונים המפריעים ללמידה והכרת דרכים להתמודדות עימם.

1. בעיות משמעת כבולמות למידה.

1.1 משמעת - מושג יחסי.

* (יריב, א') 1999, עמ' 12-13.

1.2 הסיבות לבעיות משמעת שיש להכיתה כקבוצה.

1.3 הסיבות לבעיות משמעת של תלמיד בודד.

* (שמעוני, ש' ושות') 1997, עמ' 70-72.

1.4 דרכי התמודדות עם בעיות משמעת.

* (יריב, א') 1999, עמ' 264-276, או בתמצות: 185-187.

2.	המשחק כמעודד למידה.
2.1	המשחק מהו? הגדרות ותכונות מהותיות. סוגי משחק.
2.2	חשיבות המשחק בחיי הילד.
2.3	משחק ולמידה.
2.4	הקשר בין המשחק למאפיינים בהתפתחותו של הילד
2.5	יישומים לחינוך ולהוראה: המשחק והמשחק:
2.6	

- 2.6.1 אקגון סביבה פיסית מתאימה.
2.6.2 תצפיות על הילדים בזמן משחק.
2.6.3 סוגי התערבות במשחק.

* בר-אל, ע', נוימאיר, מ' (1992), מפגש II, 150-161.
* מוילס, ג', ר' (1997), עמ' 34-52, 224-226.
* סמילאנסקי, ש', שפטיה, ל' (1993), עמ' 37-43, 108-110.

3. צפייה בסרטים ותוכניות טלוויזיה ושימוש במחשב, מקדמת או בולמת למידה?
3.1 סרטים ותוכניות טלוויזיה:
3.1.1 כאמצעי תקשורת.
3.1.2 כסוגי חירות.
3.1.3 כחלק מתרבות אוריינית.
3.2 סרטים ותוכניות טלוויזיה ממקדמים את ההתפתחות.
3.3 סרטים ותוכניות טלוויזיה כבולמים את ההתפתחות.
3.4 דוגמא להמחשת המחלוקת: הקשר שבין אלימות וצפייה בסרטים ותוכניות טלוויזיה - מחקרים.
3.5 חינוך לצפייה נבונה.

* מאסן, פ', קונג'ר, ג', קאגן, ג' (1979), עמ' 390-396.
* רימלט, א' (1997), עמ' 25-34.
* ענבר, ע', רביד, ש' (1995), עמ' 11-14.
* גל, ס', אלכסנדרוביץ, מ'ק' (1992), עמ' 87-90.
* יוגב טלי, הטמעת מחשבים בגני-ילדים, הד הגן חוברת ב', שבט, תש"ס * ניר – גל עפרה, (2001). מכללה אקדמית אחווה

4. סביבה אלימה כבולמת למידה.
4.1 השפעת סביבה אלימה על הלמידה והאקלים החברתי.
4.2 מקורות התוקפנות - גישות שונות:
4.2.1 אינסטינקט התוקפנות.
4.2.2 התוקפנות כהתנהגות נלמדת.
4.2.3 תיסכול ותוקפנות.
4.2.4 התיאוריה ההתפתחותית של מקובי.
4.2.5 התאוריה המוסרית והתוקפנות.
4.3 התמודדות עם תוקפנות:
4.3.1 מניעת תוקפנות.
4.3.2 התמודדות בטווח מיידי.
4.3.3 התמודדות לטווח הארוך.
4.3.4 הקשר בין אינטליגנציה רגשית, לתוקפנות.

* גרוסמן, ג' (1986), עמ' 199-206, 216-224.
* גולמן, ד' (1995), עמ' 299-301, 333.

פרק שישי: למידה באוכלוסיות מיוחדות

מטרות: הכרת שונות אפשריות בין אוכלוסיות שונות. הבנת השלכותיה של השונות על תהליך הלמידה.

1. שונות בין אישית.
  - 1.1 מאפייני השונות: התנהגות, מניעים, סגנונות למידה וחשיבה, העדפות, יכולות, קצב, משכל, סגנון קוגניטיבי.
  - 1.2 מקורות השונות: גנטיקה, מזג, סביבה.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 336-341.

יש להשתמש בידע שנלמד ברמות קודמות וברמה זו.

2. הבדלי מיגדר - הבדלים בין המינים.
  - 2.1 השוואת הישגים לימודיים.
  - 2.2 השוואת משכל.
  - 2.3 השוואת מניעים ללמידה.
  - 2.4 התייחסות הסביבה ללימודי בנים ובנות.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 317-323.

3. הבדלי מיצב.
  - 3.1 מרכיבי המיצב - יכולת כספית, ציפיות, עמדות, התנהגויות.
  - 3.2 השוואת הישגים לימודיים.
  - 3.3 השוואת משכל.
  - 3.4 השוואת משתני אישיות.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 323-325.

4. רב תרבותיות.
  - 4.1 ערבים ויהודים:
    - 4.1.1 הבדלים תרבותיים - ערכים, נורמות, עמדות, ציפיות.
    - 4.1.2 השוואת המשכל, עמדות המתייחסות למקצועות הלימוד.
  - 4.2 דתיים וחילוניים:
    - 4.2.1 הבדלים תרבותיים - ערכים, נורמות, עמדות, ציפיות.
    - 4.2.2 השפעת ההבדלים התרבותיים על תכני ההוראה.
    - 4.2.3 השוואת קוטביות בין עדתית בין חזרמים.
  - 4.3 ותיקים ועולים:
    - 4.3.1 העלייה כתהליך משברי.
    - 4.3.2 התמודדות הותיקים עם העולים החדשים.
    - 4.3.3 הסתגלות התלמיד העולה לבית-הספר/גן-הילדים.

* בר-אל, צ' (1996), עמ' 332-335.

5. יישומים לחינוך ולהוראה.
  - 5.1 התאמת ההוראה לייחודיות הקבוצה.
  - 5.2 התאמת ההוראה להבדלים בינאישיים.

* בר-אל, צ', 1996, עמ' 342-344.

6. לומדים ייחודיים.
  - 6.1 ליקויי למידה.
  - 6.2 פיגור.
  - 6.3 מחוננות.
  - 6.4 הילד והת משיג.
  - 6.5 מומים גופניים.
  - 6.6 ליקויי חשים והפרעת בתקשורת.
  - 6.7 יישומים לחינוך ולהוראה: היענות המחקר לשונות בין תלמידים. בכל אחד מהסעיפים יש להתייחס ל:

א. איפיונים המיוחדים לאוכלוסיה זו

העשרה
ב. השפעת אי ציון אלה על יכולת הלמידה.

* זקס, ש' ושות' (1992), עמ' 29-15.

פרק שביעי: השפעת מצבי לחץ ומשבר על הלמידה

מטרות:

הכרת מצבי לחץ ומשבר העשויים להשפיע על תהליך הלמידה.
זיהוי תגובות הילד למצב משברי.
הכרת דרכים באמצעותם ניתן לסייע להתמודדות הילד ומשפחתו.

1. מצבי לחץ ומשבר.
  - 1.1 תגובות אופייניות - התקפה, נסיגה, קפיאה.
  - 1.2 התמודדות עם לחץ ומשבר (עודכן בתש"ע)
- מודל גש"ר מאח"ד – מולי להד ועופרה איילון**

*להד, מ'. אילון ע'. (2000), חיים על הגבול.

- 1.3 סוגי משברים:
  - 1.3.1 משבר התפתחותי.
  - 1.3.2 משברים עקב שינויים חריפים.
  - 1.4 ביטויי התנהגות של ילדים במצבי משבר.
  - 1.5 גורמים המשפיעים על התמודדות הילד:
  - 1.5.1 אישיות הילד.
  - 1.5.2 עוצמת המשבר.
  - 1.5.3 איכות הסיוע והתמיכה.
2. דוגמאות למשברים התפתחותיים.
  - 2.1 המעבר לכיתה א'.
  - 2.2 מעבר דירה.
  - 2.3 הולדת אח.

3. דוגמאות למשברים לא התפתחותיים, בלתי צפויים.

3.1 התמודדות עם מוות:

3.1.1 מוות של אדם קרוב.

3.1.2 מוות של בעל-חיים.

3.1.3 ימי זיכרון ויום השואה.

3.2 התמודדות עם שינויים במצב המשפחתי:

3.2.1 גירושין.

3.2.2 משפחה "מחוברת".

3.2.3 סוגים נוספים של משפחות.

3. התמודדות עם מצב בטחוני

3.3.1 אירועי טרור

3.3.2 מלחמה

למורה: יש ללמד דוגמא אחת למשבר התפתחותי ודוגמא אחת למשבר לא התפתחותי

בכל אחת מהדוגמאות שנבחרו תהיה התייחסות ל:

ייחודיות המצב.

הביטוי ההתנהגותי אצל הילד.

הקשר להיבט ההתפתחותי.

השלכותיו ללמידה.

התמודדות המחנך עם קשיי הילד.

בדוגמאות שלא נבחרו, יש להתייחס לייחודיות המצב בלבד.

העשרה

- * רביב, ע', כצלסון, ע' (1992), עמ' 11-15, 17-18, 19-22, 45-56, 71-74, 217-228.
* גרולמן, א', א' (1980), עמ' 141-155.

רשימה ביבליוגרפית

- אדר, ל', ההנעה ללימודים ואישיות התלמיד. בתוך: מהו חינוך? חלק א', עורך: פזי י', הוצאת אורנים.
אטקינסון, ר', הילגרד, א' ושות' (1995), מבוא לפסיכולוגיה. הוצאת לדורי, ת"א.
ארמסטרונג, ת' (1996), אינטלגנציות מרובות בכיתה. הוצאת מכון ברנקו וייס, ירושלים.
ארנון, ר' (1994), למידה במחשבה תחילה. הוצאת יסוד, ת"א.
בר-אל, צ' (1996), פסיכולוגיה חינוכית. הוצאת רכס, אבן יהודה.
בר-אל, צ', נוימאיר, מ' (1993), מפגשים עם הפסיכולוגיה. הוצאת רכס, אבן יהודה.
ברוקס, ז', ברוקס, מ' (1998), לקראת הוראה קונסטרוקטיביסטית. הוצאת ברנקו-וייס, ירושלים.
ברק גילד, פ', גרגר, ס' (1997), ללמוד בקצב שונה. הוצאת ברנקו וייס, ירושלים.
גולמן, ד' (1995), איטלגנציה ריגשית. הוצאת מטר, ת"א.
גל, ס', אלכסנדרוביץ, מ', ק' (1992), טיפוחון. הוצאת דיונון, ת"א.
גרדנר, ר' (1995), מוח, חשיבה ויצירתיות. הוצאת ספרית הפועלים, ת"א.
גרולמן, א' (1978), אנו מתגרשים: דו-שיח בין הורים וילדים. הוצאת אור-עם, ת"א.
גרוסמן, ג' (1986), ילדים בעיתיים בכיתות רגילות. הוצאת צ'ריקובר, ת"א.
זקס, ש', לוין, מ', וייסנקוף, נ' (1992), סוגיות בחינוך מיוחד. יח' 1, אוניברסיטה פתוחה, ת"א.
יריב, א' (1999), שקט בכיתה, בבקשה. הוצאת רכס, אבן-יהודה.
כהן, א' (עורך) (1995), הילד כפרט - בעיות התנהגות ובעיות רגשיות. הוצאת האוניב' העברית, י-ם.

- להד, מ'. אילון ע'. 2000), חיים על הגבול, הוצאת נורד, ת"א
- מאסן, פ', קונגר, ג', קאגן, ג' (1979), התפתחות הילד ואישיותו. הוצאת לדורי, ת"א.
- מויילס, ג', ר' (1997), רק משחק? תפקידו ומעמדו של המשחק בחינוך לגיל הרך. הוצאת אח, קרית ביאליק.
- סולברג, ש' (1995), פסיכולוגיה של הילד והמתבגר. הוצאת מישכל, ירושלים.
- סטרנברג, ר' (1996), האינטלגנציה האנושית: המודל הוא המסר. בתוך: חינוך החשיבה. הוצאת ברנקו וייס, י-ם.
- סטרנברג, ר' (1998), אינטלגנציה מצליחה, מעבר ל-IQ. הוצאת מכון ברנקו וייס, ירושלים.
- סלומון, ג' (1993), תקשורת. הוצאת ספרית הפועלים, תל אביב.
- סמילנסקי, ש', שפטיה ל' (1993), המשחק הסוציודרמטי. הוצאת "אח", קריית-ביאליק.
- סרוף, א', קופר, ר', דהרטי, ג' (1998), התפתחות הילד, טבעה ומהלכה. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, ת"א.
- ענבר, ע', רביד, ש' (1995), אוריינות בכיתה א'. הוצאת משרד החינוך והספורט, ירושלים.
- פוסטמן, נ' (1982), אובדן הילדות. ספרית הפועלים, תל-אביב.
- פרקינס, ד' (1998), לקראת בית ספר חכם. הוצאת ברנקו וייס, ירושלים.
- פרקינס, ד' (1997), "מהי הבנה?" בתוך: חינוך החשיבה מס' 10. עמ' 5-12. הוצאת מכון ברנקו וייס, ירושלים.
- קולא, ע' (1985), סגנונות למידה. מתוך: סגנונות הוראה וסגנונות למידה. משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית.
- קליין, פ' (1986), ילד חכם יותר. הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- רביב, ע', כצלסון, ע' (1992), משבר ושינוי בחיי הילד ומשפחתו. הוצאת עמיחי, ת"א.
- רימלט, א' (1997), טלוויזיה במבחן. הוצאת רכס, אבן-יהודה.
- שוורצוולד, י' (1978), לא לבדו - אשנב לפסיכולוגיה חברתית. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, ת"א.
- שמאק, ר', שמאק, פ' (1978), תהליכים קבוצתיים בכיתה. הוצאת אח, קרית ביאליק.
- שמעוני, ש' ושות' (1997), משמעת בכיתה - היבטים פסיכולוגיים וחינוכיים. הוצאת מכון מופ"ת, ת"א.

Vygotsky, L. (1978), "Interaction between Learning and Development". In M. Cole, J. Steiner et. al (Eds.), **Mind in Society**. Cambridge, Harvard Press.